

Ο εχθρός βρίσκεται μέσα μας:

I. Διάβρωση του κοινωνικού κεφαλαίου.

Του Καθηγητή Σταύρου Α. Ζένιου, Πρύτανη του Πανεπιστημίου Κύπρου.

Μέσα μας βρίσκεται ο εχθρός του ρουσφετιού, διαποτίζοντας τον κοινωνικό ιστό. Γι' αυτό ακριβώς τα πολιτικά κόμματα — θεσμικοί εκφραστές της βούλησης του κοινωνικού συνόλου — δυσκολεύονται να προβούν σε ορθολογική ανάλυση του φαινομένου και να προτείνουν λύσεις. Η σχετική νομοθεσία του 2001 δεν έλυσε το πρόβλημα, όπως δεν εξαλείφεται η πορνεία με ποινικοποίηση, ούτε ενδυναμώνεται ο θεσμός της οικογένειας με διατάγματα.

Το ρουσφέτι αποτελεί σύμπτωμα της διάβρωσης του «κοινωνικού κεφαλαίου» μιας κοινωνίας. Δηλαδή, της διάβρωσης εκείνων των αξιών που δημιουργούν *εμπιστοσύνη* μεταξύ των μελών και των οργανώσεων μιας κοινωνίας για να αναπτύξουν ισχυρούς δεσμούς συνεργασίας. Τέτοιες αξίες είναι η τιμιότητα, η τήρηση των υποσχέσεων, η αξιοπιστία στην εκτέλεση των καθηκόντων, ο επαγγελματισμός και η αμοιβαιότητα.

Η εγκαθίδρυση της Δημοκρατίας το 1960, ξεκίνησε με έλλειμμα κοινωνικού κεφαλαίου ως αποτέλεσμα μακρών περιόδων τουρκοκρατίας και αποικιοκρατίας. Μεταξύ της εξουσίας του πασά ή του κυβερνήτη και του απλού πολίτη, δεν υπήρχαν θεσμοί που να ενθάρρυναν την αυτο—οργάνωση των πολιτών για να λύνουν προβλήματα και να επιτυγχάνουν συλλογικούς στόχους. Έτσι ο πολίτης αφέθηκε να διαχειρίζεται μόνος τα προβλήματα του, καταφεύγοντας σε *rusvet* (δωροδοκία), ή ζητώντας τη βοήθεια του μόνου οργανωμένου συνόλου της εποχής, δηλαδή της εκκλησίας, για να μεσολαβήσει ούτως ώστε να αποφευχθεί το κόστος της δωροδοκίας. Έτσι το ρουσφέτι απέκτησε νόημα ως «ευμενής διαμεσολάβηση».

Μεταξύ του παντοδύναμου άρχοντα και του αδύναμου πολίτη δεν αφέθηκε χώρος για να αναπτυχθούν θεσμοί που να προωθούσαν τη συνεργασία, πέραν αυτών που απαιτούσαν οι αγροτικές δραστηριότητες της εποχής. Εξαιρέση υπήρξε η οργάνωση της κοινωνίας για τον ανταποικιακό αγώνα. Η οργάνωση όμως για τον αγώνα έγινε πρωτίστως με την πρωτοβουλία της εκκλησίας, και με τη δημιουργία της Δημοκρατίας εδραιώθηκε ένας ισχυρός πάλι άρχοντας.

Οι επιτελάρχες του αγώνα ανέλαβαν ρόλο διαμεσολαβητή μεταξύ του κράτους και του πολίτη. Σταδιακά η Δημοκρατία ενδυναμώνεται, οι σχέσεις εξουσίας μετριάζονται με την ανάδειξη πιο ήπιας ισχύος εκτελεστικών εξουσιών, και ανάπτυξη πλουραλιστικού κοινοβουλευτισμού. Όμως οι ιστορικά διαμορφωμένες δυναμικές παρέμειναν αναλλοίωτες. Τα κόμματα παραμένουν οι μόνοι υπολογίσιμοι θεσμοί μεταξύ κράτους και πολίτη. Ελέγχουν ένα ευρύτατο φάσμα δραστηριοτήτων, όπως, π.χ., η διοίκηση των δημόσιων οργανισμών, η ανάδειξη αρχών τοπικής αυτοδιοίκησης και εκκλησιαστικών επιτρόπων. Η κοινωνία των πολιτών ατονεί.

Μέχρι εδώ όλα καλά. Διότι η νεοσύστατη Δημοκρατία μπόρεσε να λειτουργήσει, στηριζόμενη στα πελατειακά δίκτυα προσωπικών και κομματικών σχέσεων. Όπως ακριβώς δουλεύει καλά μια οικογενειακή επιχείρηση, στηριζόμενη στους δεσμούς των μελών της οικογένειας και στις προσωπικές σχέσεις.

Όμως στο σύγχρονο περιβάλλον της παγκοσμιοποιημένης ανταγωνιστικής οικονομίας, των ευρωπαϊκών θεσμών και εποπτικών οργάνων, της πολυπλοκότητας των οργανωτικών δομών και της έκρηξης των πληροφοριών, αυτό το μοντέλο κοινωνικο—πολιτικής οργάνωσης είναι αναποτελεσματικό. Δημιουργεί αυξημένο κόστος συναλλαγής με αμοιβαίες υποχωρήσεις και υποχρεώσεις, προκαλεί στρεβλώσεις με την επιλογή των αρεστών αντί των αρίστων, και διαβρώνει τους δεσμούς συνεργασίας των μελών του κοινωνικού συνόλου.

Τα παραδείγματα αυτού του φαινομένου είναι πολλά. Πρόσφατα γίναμε κοινωνοί της διαρροής των ηλεκτρονικών μηνυμάτων αρχηγού πολιτικού κόμματος, αλλά ας μην αφήσουμε το συγκεκριμένο γεγονός να επισκιάσει την ουσία.

Και η ουσία είναι ότι το πρόβλημα έχει βάθος.

Πρώτον, εάν θέλουμε να είμαστε ειλικρινείς με τον εαυτό μας ας το παραδεχθούμε: Τα μηνύματα μπορούσαν να αφορούν τον αρχηγό οποιουδήποτε κόμματος, ή τον πρόεδρο ημικρατικού οργανισμού ή δημόσιας αρχής διορισμένο με κύριο κριτήριο την κομματική ταυτότητα.

Δεύτερο, το πρόβλημα της φυγοστρατίας είναι επίσης αποτέλεσμα της διάβρωσης του κοινωνικού κεφαλαίου. «Γιατί να υπηρετήσω στην Εθνική Φρουρά αν μπορώ να το αποφύγω;» Τέτοιο ερώτημα δεν εγείρεται σε μια κοινωνία όπου οι νέοι έχουν υψηλό αίσθημα τήρησης των υποσχέσεων, αξιοπιστίας στην εκτέλεση των καθηκόντων τους, συνείδηση των δικαιωμάτων και της αμοιβαιότητας. Το πρόβλημα της φυγοστρατίας θα εντείνεται όσο το κοινωνικό κεφάλαιο διαβρώνεται.

Τρίτο, η αδυναμία να ληφθούν μέτρα αντιμετώπισης της κρίσης των δημόσιων οικονομικών είναι επίσης αποτέλεσμα της διάβρωσης του κοινωνικού κεφαλαίου. Χώρες με μικρότερο πρόβλημα από το δικό μας μειώνουν το κρατικό μισθολόγιο. Εμείς δεν τολμούμε διότι αυτό αφορά μια ισχυρή ομάδα, τη συντεχνία των δημοσίων υπαλλήλων. Η οποία βεβαίως καταφέρεται εναντίων του ρουσφετιού, αλλά αντιστέκεται σε οποιαδήποτε πρωτοβουλία για περιορισμό της δικής της ευνοϊκής μεταχείρισης, απορρίπτοντας την ουσιαστική αξιολόγηση των μελών της, ή την αφαίρεση προνομίων μονιμότητας και αυτόματης αύξησης μισθών χωρίς οποιαδήποτε αξιολόγηση της απόδοσής τους.

Θα μπορούσαμε να αναφέρουμε και άλλα. Αγγίξαμε τα φλέγοντα, που δείχνουν ότι το πρόβλημα έχει βάθος. Μας βοηθούν να κατανοήσουμε γιατί το ρουσφέτι δεν εξαλείφεται ούτε με νομοθετήματα, ούτε από αυτούς που επωφελούνται από την αδυναμία του πολίτη ενώπιον των διαφόρων φορέων εξουσίας. Δεν είναι τα 70,000 μέλη των πολιτικών κομμάτων που θα δώσουν λύσεις, είναι οι υπόλοιποι 800,000 Κύπριοι πολίτες. Δεν είναι τα 20,000 μέλη της συντεχνίας των δημοσίων υπαλλήλων που θα λύσουν το πρόβλημα των δημόσιων οικονομικών, αλλά οι 200,000 φορολογούμενοι. Λύσεις στο πρόβλημα της φυγοστρατίας θα δώσουν οι 8,000 νέοι που υπηρετούν την θητεία τους, και όχι οι 1,000 φυγόστρατοι.

Έχουμε να προτείνουμε λύσεις; Η απάντηση είναι ναι. Όχι εύκολες λύσεις, αλλά λειτουργικές και εφαρμόσιμες λύσεις.

Νομιμοποιούμαστε, εμείς στο Πανεπιστήμιο της Κύπρου να μιλούμε για λύσεις; Βεβαίως δεν είμαστε αναμάρτητοι, οπωσδήποτε κάνουμε και εμείς λάθη. Όμως οι αξίες μας και οι αρχές διακυβέρνησης του Πανεπιστημίου έχουν στέρεες βάσεις και δείχνουν την σωστή κατεύθυνση.

Στη φετινή τελετή αποφοίτησης ο Πρύτανης μίλησε για την «δύναμη της αριστείας» και κάλεσε τους τελειόφοιτους όπως αγωνίζονται «όχι για να είναι αρεστοί, αλλά για να γίνουν άριστοι». Για να καταλήξει «Επιλέξτε το ανηφορικό μονοπάτι της αξιοκρατίας, από την ολισθηρή οδό της μετριοκρατίας». Η «δύναμη της αριστείας» εκφράζει μια βαθύτερη αξία της πανεπιστημιακής κοινότητας, που όλοι διαισθανόμαστε ότι πολύ την έχει ανάγκη σήμερα η κοινωνία μας. Είναι οι βαθύτερές μας αξίες που θα μας οδηγήσουν έξω από τα αδιέξοδα.

Μπορεί η πολιτική ηγεσία να χαράξει τον δρόμο; Με αυτή την πρόκληση θα ασχοληθούμε στη συνέχεια.